

О. С. Іщенко

Латиська мова

ЛАТИСЬКА МОВА – мова латиського народу. Державна мова Латвії; одна з офіційних мов ЄС (від 2004). За даними перепису населення Латвії 2011, рідною Л. м. вважали 56 % (прибл. 1,4 млн осіб). Крім Латвії, Л. м. поширена серед латиської діаспори (у США, Канаді, Бразилії, Великій Британії, Австралії, Німеччині, РФ, Білорусі – сукупно бл. 110 тис. носіїв). Мовна політика Латвії спрямована на поширення й домінування Л. м. в усіх сферах життя країни.

Генетично Л. м. належить до балтійської групи мов (сх. підгрупи) індоєвропейської мовної сім'ї. Найбільш споріднена з литовською мовою. У лінгвістиці поширеною є думка, що до 12–13 ст. латиські і литовські діалекти утворювали спільний мовний континуум, який називають східнобалтійським. Сучасна Л. м. складається з 3-х діалектів – верхньолатиського (сх. Латвія), середньолатиського (центральна частина Латвії) й лівонського (пн. і пн.-зх. частини Латвії), які, у свою чергу, поділяють на окремі говори. Верхньолатиський діалект суттєво відрізняється від двох інших, до того ж він має писемну форму, через що деякі лінгвісти кваліфікують його як окрему мову – латгальську (як третю живу балтійську мову разом з Л. м. і литовською), поширена у Латгалії – сх. частині Латвії. Хоча більшість учених латгальське письмо трактує як історичний різновид латиської літературної мови. У Л. м. виокремлюють також курсенієкський діалект, який нині належить до зниклих (мертвих). Сучасну літературну Л. м. сформували говори передусім середньолатиського діалекту. Історію літературної Л. м. поділяють на 3 періоди: доба старої Л. м. (16 – 1-а пол. 19 ст.), доба молоді Л. м. (1850–90-і рр.) і доба сучас. Л. м. (від кін. 19 ст.). Перші писемні пам'ятки Л. м. з'явилися у 16 ст. Перші книги, написані нею, – католицький (1585) та лютеранський (1586) катехізиси. 1631 німецький священник Ґ. Манселіус спробував упорядкувати писемну систему, в якій на той час було безліч різноманіт. стилів. Він уклав перший лат. словник – «Lettus» (1638). Система, розроблена Ґ. Манселіусом, базувалася на готичному шрифті й містила відповідні довгі та короткі діакритичні знаки з метою відтворення Л. м. Цю орфографію використовували до 20 ст., коли її замінили на модернізовану систему письма. 1685–94 німецький пастор Е. Ґлюк переклав Л. м. Біблію. 1822 з'явилася перша газета Л. м. У зв'язку з тим, що вищий клас латиського суспільства складали німці з Прибалтики, Л. м. зазнавала знач. впливу нім. мови до 19 ст. Ситуація

почала змінюватися у серед. 19 ст. у зв'язку з нац.-визвольним рухом, коли набуло актуальності питання національної мови. Однак розвиток Л. м. перервано 1880 приходом до влади царя Олександра III та початком процесу русифікації всієї Латвії, що тривав до 1894. Мовний вплив полягав у поширенні російських запозичень. Від 1908 латиські лінгвісти (П. Шмітс, Ю. Плакіс, А. Абелє, Е. Блесе, А. Аугсткалнс, А. Гатерс та ін.) розвивали на основі модифікованої латинської мови сучасну латиську абетку, норми Л. м. Формування сучасної літературної Л. м. пов'язане з граматикую К. Мюленбаха та Я. Ендзеліна (1919). Відтоді у Л. м. почали застосовувати діакритичні знаки для позначення тих звуків, які неможливо відтворити з використанням лише лат. абетки. Вагомий внесок у становлення Л. м. належить поету Я. Райнісу, котрий започаткував манеру «вдалого усічення» довгих латиських слів і зробив можливими переклади класиків світової поезії Л. м. У СРСР Л. м. була однією з 5-ти мов (разом із литов., естон., груз. і вірм.), графічну систему яких не було адаптовано під кириличну.

Сучасна абетка Л. м. складається із 33-х літер, 22 з яких є латинськими, решту утворено за допомогою діакритичних знаків. В основі орфографії Л. м. – фонематично-морфол. принцип. У фонологічній системі – 14 голосних і 25 приголосних фонем. Голосні фонем протиставлено за довготою (довгі і короткі) та неоднорідністю артикуляції (монофтонги і дифтонги); приголосні фонем вирізняються слабким протиставленням за твердістю/м'якістю (мала кількість м'яких приголосних) та широким спектром середньоязикових приголосних; у мовленні їм властива регресивна асиміляція за дзвінкістю/глухістю. У просодичній системі Л. м. прикметними ознаками є: фіксований наголос (на першому складі), протиставлення довгих і коротких складів та система тонів (тонічне виділення довгих складів). Основні граматичні особливості: відсутність категорії серед. роду (іменники чол. роду мають закінчення -s, -ль, -is, -us; жіночого – -a, -e, -s); морфологічна будова – флективна й синтетична; розвинена система відмінювання іменників (7 відмінків, зокрема й вокативний); короткі й довгі форми прикметників, номінативний синтаксичний устрій (вільний порядок слів у реченні); дві форми звертання – офіційний та неофіційний; відсутність артиклів, хоча прикметники мають категорію визначеності/невизначеності, притаманну артиклям. Основний фонд лексики – балтійського походження. Найбільше запозичень Л. м. отримала від германських мов, передусім середньоніжньонімецьких (субстрат сучасного нижньонімецького діалекту, поширеного в Німеччині й Нідерландах), а також від слов'янських (зокрема російської і білоруської мов) та прибалтійсько-фінської (зокрема лівської); останнім часом – англійської мови.

Наукову галузь, що досліджує Л. м., а також латиську літературу і фольклор, називають лєтоністиком (напрям балтистики). Відомі дослідники Л. м.: Р. Грабіс, І. Друвієте, Д. Земзаре, К. Каруліс, Б. Лаумане, А. Лаура, Н. Нау, С. Раге, Е. Сойда, Е. Шміте та ін. Основні центри вивчення і поширення Л. м. у Латвії: Інститут латиської мови (при Латвійському

університеті), Агенція латиської мови (при Міністерстві освіти і науки), Центр державної мови (при Міністерстві юстиції). Летоністику викладають також у РФ (С.-Петербург), Польщі (Познань), Чехії (Прага) та деяких інших країнах Європи, а також у США й Австралії.

Лівська – ще одна мова населення Латвії, нині належить до мертвих (носіями було корінне населення історичної Лівонії), хоча продовжує вивчатися (зокрема, при Латвійському університеті). Більш споріднена з естонською, ніж латиською.

Рекомендована література

1. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. D. 1–2. Rīga, 1959–62;
2. A. Laua. Latviešu literārās valodas fonētika. Rīga, 1997;
3. T. Mathiassen. A Short Grammar of Latvian. Ohio, 1997;
4. N. Nau. Latvian. München, 1998;
5. Dz. Paegle. Latviešu literārās valodas morfoloģija. Rīga, 2003;
6. Андронов А. В. Очерки по практической грамматике: Материалы к курсу латышского языка. С.-Петербург, 2010.

Бібліографічний опис:

Латиська мова / О. С. Іщенко// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-53406>. – Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).